

VAN
TOP
TOT
TEEN
MOLUKKER

Vijf generaties in Assen

2022 > **g** uitgeverij
koninklijke
van gorcum

Djodjie CA Rinsampessy
& Guido Abuys

© 2022, Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 680, 693, 695
ISBN 9789023258551
Eerste druk, 2022

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen
Tekstredactie: Redactie bureau Marita Weener
Ontwerp binnenwerk en omslag: Nick Lumatalele
Grafische verzorging: Richard Bos Grafische Vormgeving & Illustratie
Druk: Drukkerij Van Gorcum, Meppel

Beeldredactie: Hilde Boelema

Omslagbeeld en portretten geïnterviewden: Sake Elzinga Photography

Beeld binnenwerk:

Archief Herinneringscentrum Kamp Westerbork: pagina's 10 t/m 29, 32 en 39

Drents Archief: pagina 30

Drents Archief, collectie gemeente Assen: pagina's 33, 42 (rechtsboven), 48, 52 en 55

Drents Archief, Harry de Cock: pagina 53

Groninger Archieven, Persfotobureau D. van der Veen: pagina 56

Moluks Historisch Museum: pagina 58

Djodjie Rinsampessy: pagina's 34, 42 (linksboven), 43 en 45

Privécollectie families geïnterviewden.

Ofschoon iedere poging is ondernomen volgens de auteurswet rechthebbenden van het in dit boek opgenomen illustratiemateriaal te traceren, is dit in enkele gevallen niet mogelijk gebleken. In het onderhavige geval verzoekt de uitgever rechthebbenden contact met hem op te nemen.

 koninklijke
van gorcum

Van top tot teen Molukker. Vijf generaties in Assen is het zesde deel in de Nieuwe Asser Historische Reeks.

Eerder verschenen in de *Nieuwe Asser Historische Reeks*:

Deel 1

Germa Greving en Jan Ridderbos, *Asser Oorlogsmonumenten. Herinneren en herdenken 1940-1945*; Assen 2015

Deel 2

Martin Hiemink, 101 *Assenaarigheden en meer*; Assen 2017

Deel 3

Mark Goslinga en Martin Hiemink, *Assen gefotografeerd. Foto's tussen 1860 en 1910*; Assen 2018

Deel 4

Annemiek Rens en Martin Hiemink, *Monumentaal Assen. Stadsgezichten uit de collectie W.H. Berghuis*; Assen 2019

Deel 5

Bertus Boivin, Lukas Kwant en Jan Lagendijk, *Voor deez' aard verloren. De Noorderbegraafplaats in Assen*; Assen 2021.

Redactie *Nieuwe Asser Historische Reeks*:

Drs. Jan Bos
Martin Hiemink
Bernd Otter
Dr. mr. Vincent Tassenaar
Dr. Maarten Zwiers

Op het omslag is een kruid afgebeeld. Het is de kruidnagel van de 'Tjengkeh' struik. De kruidnagel staat voor veel zaken, zowel in de Molukse als in de Nederlandse geschiedenis.

NIEUWE ASSER
HISTORISCHE REEKS

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door:

CLAAS
VAN GORCUM
FONDS

	Inleiding en verantwoording	8
1.	De geschiedenis van een plek	11
1.1	Van vluchtelingenkamp tot doorgangskamp (1939-1945)	12
1.2	Internerings- en militair kamp Westerbork (1945-1949)	14
2.	Een kamp voor ‘repatrianten’ (1950-1951)	17
2.1	Een tijdelijk verblijf in Nederland	20
2.2	Woonoord Schattenberg (1951-1971)	21
2.3	Op weg naar de zelfzorg	26
2.4	Het begin van het einde van woonoord Schattenberg	28
3.	Een nieuwe woonwijk in Assen	31
3.1	Onderwijs in de nieuwe wijk	31
3.2	Een nieuwe toekomst?	32
3.3	De eerste woningen in Wijk 1	34
3.4	Van Schattenberg naar Assen	35
3.5	Een bewoonster uit Wijk 1 aan het woord	36
3.6	Een bewoner uit Wijk 1 aan het woord	37
3.7	Dominee Samuel Metarij	38
3.8	De Leasa-groep	40
3.9	De Wijken 2 en 3	41
3.10	Een bewoonster uit Wijk 3 vertelt	46
4.	De roerige jaren zeventig	49
4.1	Meer aandacht voor de Molukse gemeenschap vanuit de gemeente Assen	51
4.2	Een nieuwe wijkraad	54
4.3	Het gemeenschapshuis	55
4.4.	Bejaardenzorg	56
5.	Van de Domeinen naar de woningbouwvereniging	59
5.1	Nieuwe gebouwen in Wijk 1 en 2	61
5.2	Wijken 1, 2 en 3, een generatie later	62
	Personenregister	66
	Literatuurlijst	66
	Noten	67

Tante Jo Polnaya Van vrouw van een KNIL-soldaat naar zelfstandig ondernemer	71
John Polnaija “Als die ballast weg is, dan zullen mensen veranderen”	79
Shandira Polnaija “Ik voel me een Nederlandse Molukker”	87
Geertje Saija-Sumelang “Verdorie, we blijven hier”	95
Toos Jansen-Saija “Zolang je het samen niet oploste, bleef de deur dicht”	101
Giovanna Jansen “Ik ben Nederlands”	109
Miguel Jansen, Maria Elisabeth Tahapary “Ik kom terug, hoor! Het is maar voor even”	119
Clara Tuparia-Berhitu “Niets is meer vanzelfsprekend”	125
Danny Tuparia “Ergens diep in mijn hart is daar mijn thuis”	131
Jordana Tuparia “Hier houden ze vast aan vroeger”	137
Simon Scholing “Men is voorzichtig en wil niet vooraan lopen”	143
Lena Scholing-Kermite “De wereld om ons heen is veranderd”	147
Anne Nienhuis “Er heerste een gespannen sfeer in de buurt”	155
Henkjan Gebben “Hij zal nooit een Molukker worden, maar hij is wel van de goede soort”	161
Over de auteurs	168

Inleiding en verantwoording

Op 21 maart 1951 vaart de Kota Inten de haven van Rotterdam binnen. Aan boord bevinden zich tientallen gezinnen en vrijgezelle mannen. De mannen hebben een Molukse achtergrond. De vrouwen zijn meestal afkomstig van een van de vele eilanden die de archipel Indonesië rijk is. Elf andere schepen volgen met in totaal 12.500 zielen.

Bijna 4000 mannen waren voormalig militair van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL). Na de onafhankelijkheid van Indonesië en het opheffen van het KNIL stonden deze mannen voor de keuze zich te voegen bij het Indonesisch leger of te demobiliseren. Door politieke ontwikkelingen en een rechterlijke uitspraak zag de Nederlandse regering zich genoodzaakt de nog niet gedemobiliseerde militairen over te brengen naar Nederland. In de ogen van deze mensen ging het om een tijdelijk verblijf in het land dat zij hadden gediend en waarvoor zij hadden gevochten. Om de groep onder Nederlands gezag te houden kregen zij de status militair van de landmacht. Direct bij aankomst werden zij echter uit het leger ontslagen. De mannen voelden zich door de Nederlandse regering, die wat het tijdelijk verblijf en het ontslag betreft een andere interpretatie heeft, verraden en in hun trots gekrenkt. Deze frustratie zou zich diep wortelen, tot zelfs in de volgende generaties. Beleidsbeslissingen in Nederland, politieke ontwikkelingen inzake de relatie tussen Nederland en Indonesië, onderhandelingen en diplomatiek overleg tussen beide regeringen in de jaren erna zouden het verblijf in Nederland voor de meeste Molukkers alleen maar verlengen en de frustratie en het gevoel niet gehoord te worden in vele Molukse gezinnen doen toenemen.

In Nederland werden de verschillende groepen na aankomst in tientallen woonoorden ondergebracht en vanaf begin jaren zestig in

woonwijken, die een soort voortzetting van de woonoorden zouden blijken te zijn.

Het boek richt zich op bewoners en voormalig bewoners van de drie Molukse woonwijken die Assen rijk is en die in de jaren zestig en begin jaren zeventig van de vorige eeuw tot stand kwamen. De auteurs Djodjie Rinsampessy en Guido Abuys, van wie de eerste een oud-bewoner van Wijk 1 in Assen is, hebben met behulp van archieven en met name aan de hand van tientallen gesprekken in en buiten de wijken geprobeerd om niet alleen een reconstructie te maken van de wijkgeschiedenis en wat eraan voorafging, maar vooral ook een beeld te schetsen van wat er bij de mensen leeft.

Er werden gesprekken gevoerd met personen die de overtocht naar Nederland bewust hebben ervaren, maar ook met de tweede generatie, dus hun kinderen, en daarnaast met kleinkinderen en achterkleinkinderen. Deze gesprekken geven een heel persoonlijk beeld van wat er bij de mensen speelde en speelt, en hoe zij de toekomst voor zich zien in of buiten de wijken of in hun land/eiland van herkomst. Uit de gesprekken blijkt dat niet iedereen zich van top tot teen Molukker voelt en dat de diversiteit in politieke voorkeur, geloof en geschiedenis groot is, maar dat bij bijna iedereen de Molukse identiteit nog altijd aanwezig is en de aantrekkingskracht van de Molukse eilanden nog altijd groot is. De persoonlijke gesprekken werden gehouden in de periode november 2020 tot en met december 2021. Zowel de auteurs als de geïnterviewden hadden te maken met de coronapandemie, waardoor het hele proces van afspraken maken, interviewen en uitwerken van de interviews nogal wat tijd kostte. Uiteindelijk delen vijf generaties Molukkers hun verhaal met de lezer, daarnaast een Menadonese vrouw die met haar Molukse man in 1951 in Nederland aankwam en drie Neder-

landers: een huisarts die jarenlang praktijk hield in de Molukse woonwijken in Assen, de man van een Molukse vrouw en een cateringmedewerker die dienst had tijdens de gijzelingsacties in de jaren zeventig bij De Punt en in de school in Bovensmilde.

De verhalen zijn indrukwekkend, soms emotioneel, maar vooral wordt er vanuit het hart gesproken. Aanvankelijk was het idee om de op dat moment, eind 2020, laatste mensen in Assen van de eerste generatie die op jonge leeftijd in 1951 naar Nederland kwamen, in aantal zes, te portretteren, samen met hun kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen. Dit is gedeeltelijk gelukt, drie van de eerste generatie, die allen inmiddels een hoge leeftijd hebben bereikt, hebben hun ervaringen van zeventig jaar verblijf in Nederland met de auteurs willen delen. De andere drie waren om gezondheidsredenen helaas niet meer in staat om het gesprek te voeren. Niet alle kinderen konden – om persoonlijke redenen – hun verhaal vertellen, waardoor ook andere Molukse Assenaren werden benaderd. Desondanks hopen de schrijvers een mooie indruk te hebben achtergelaten van de ervaringen van deze Assenaren en de gedachten en opvattingen die er bij hen leven. Gedachten en opvattingen die niet altijd werden uitgesproken omdat vooral het politieke verhaal van zeventig jaar geleden de nadruk kreeg.

Dr. Frans Senff, die jarenlang huisarts is geweest voor een grote groep Molukkers in Assen en Bovensmilde, hebben we niet meer kunnen interviewen. Tijdens het traject is hij helaas overleden. Tante Jo Polnaya van de eerste generatie hebben we wel mogen interviewen maar zij is helaas eind december 2021 van ons heengegaan.

Wij bedanken uiteraard allereerst de geïnterviewden voor hun verhalen, omdat het nog steeds niet vanzelfsprekend is dat deze verhalen worden verteld en gedeeld. Verder bedanken we ook de redactie van de Nieuwe Asser Historische Reeks en Uitgeverij Van Gorcum voor hun ondersteuning om tot dit boek te komen. We zijn weer een stap verder.

Guido Abuys en Djodjie Rinsampessy, mei 2022

Boven: De weg naar woonoord Schattenberg.
Rechts: De voormalige kampgracht.

1. De geschiedenis van een plek

Het is begin oktober 1964. Een journalist van de *Friese Koerier* is op weg naar de plek waar ooit het doorgangskamp Westerbork lag. “Nee, het is hier niet in de buurt. Daar bij die pijpen moet het geweest zijn. Ik geloof dat het een woonoord voor Ambonezen is geworden.” Een jonge man van het land staat hem te woord wanneer hij in de buurt van het dorp Westerbork een weg is opgereden, die in een zandpad overgaat. “U kunt het beste terugrijden naar Klatering, dan rechtsaf via Zwiggelte, dan komt u er wel.”

De journalist volgt de aanwijzingen. Iets voorbij Zwiggelte raakt hij de weg kwijt. Op de door hem meegenomen ANWB-kaart van Noord-Nederland is geen enkele aanwijzing te vinden. Niets op de kaart refereert aan het voormalige doorgangskamp of het woonoord. Twee mannen die op het land werken, staan hem te woord: “Dat kamp uit de oorlog bedoelt u? Dat Jodenkamp? Nee, dat is hier niet geweest. Het ligt aan de weg van Hooghalen naar Amen. Dat is net zover van Assen als van Westerbork, maar het is wel gemeente Westerbork. U moet wel goed uitkijken, want het ligt in de bossen, maar ik geloof dat er nu zwartjes in zitten. De grote barakken voor 800 tot 1000 man staan er niet meer, maar de rest is er nog.”

Bij een splitsing aan de weg Hooghalen-Amen staat een houten bord met de tekst: ‘Woonoord Schattenberg’. Via een smalle asfaltweg vervolgt de journalist zijn weg. Een zwarte houten keet, een schuur van Staatsbosbeheer, doemt op aan de linkerkant. Iets verderop, aan de andere kant, passeert hij een grote zwerfkei met daarop de in zwartgeverfde letters ‘J’ en ‘B’ en de datum 7-1-1937.¹

De journalist komt langzamerhand in de buurt van het woonoord. Hij passeert een stenen gebouw aan de linkerkant van de weg. Kleine kinderen spelen op het afgebakende

terrein. Volwassenen houden toezicht. Dit voormalig wachtlokaal, de eerste toegang uit de periode dat het kamp een doorgangskamp was, is veranderd in een onderkomen voor de ‘wezen’ van het woonoord. Leen Joseph, een bewoonster van het woonoord, kwam er vaak over de vloer. Bijna veertig jaar later vertelt ze: “Ik werkte oorspronkelijk in de linnenkamer van het ziekenhuis en was gevraagd om in het kindertehuis te werken. Ik kwam niet voor de kinderen, maar ik zorgde voor de kleren van vuil tot in de kast.” Het waren niet alleen weeskinderen die in het kindertehuis werden ondergebracht. “Soms waren het kinderen van een zieke moeder die was opgenomen in Assen of naar een sanatorium in Groningen was gebracht. De kinderen bleven dan met de vader achter, die kon niet voor ze zorgen. Soms waren het ook kinderen van gescheiden ouders.”²

De journalist vervolgt zijn weg. De eerste woningen doemen op. Een rood-wit geverfde slagboom wordt zichtbaar. “Ik kijk naar de grote huizen vlak bij de hoofdingang. Een is onbewoond, de ander die groter is, wordt wel bewoond. Het gazon van de tuin is goed onderhouden.”³ Het was een van de objecten uit een verleden waar de journalist voor kwam.⁴ Hij kijkt om zich heen. In zijn artikel

schrijft hij later: “Ik zie vele houten barakken, de meeste bijzonder slecht in de verf en ik zie bouwvallen, waarvan ik de vroegere functie mag raden. Geen groots gedenkteken of herdenkingssteen. Niets. Wel lopen er op de puinweg met aan de ene kant het kamp en aan de andere kant de grote on-Nederlands gebouwde houten huizen op bakstenen funderingen veel kinderen. Dat duidt op jonge gezinnen, die in de krotten, die de barakken eigenlijk zijn, huizen. Waar veel mensen wonen met veel peuters mag men geen stilte verwachten en die is er dan ook in het geheel niet. Muziek van de Beatles overstemt de roep van de bosvogel. Uitgerekend op de ontheiligde grond verpauperen weer mensen die tot een bepaalde bevolkingsgroep behoren. Een volksgroep, die blijkbaar evenals die andere niet ongemerkt in het grote geheel mag opgaan.”⁵

In wat ooit de kampgracht was, maar in 1964 niet meer dan een open riool, speelden volgens de schrijver van het artikel een tweetal kinderen op zoek naar snoekvisjes. Iets verderop, richting de schietbaan en de kogelvangers, trof hij een drietal jongens. Ze spraken voor hem een onverstaanbaar taaltje, maar groetten hem beleefd in het Nederlands. Ze riepen: “Foto maken, meneer.” De jongens waren gefocust op de lens van de camera. Na het maken van de foto schreef een van de jongens zijn adres op. De jongens

riepen: “Meneer, een adder in het moeras.” De journalist kwam echter niet voor het beschrijven van adders in Drenthe, maar voor het vastleggen van sporen uit het historisch verleden. Hij vroeg de jongens dan ook of ze wisten wat het kamp vroeger was. “Hier zaten Joden, meneer.”⁶

1.1 Van vluchtelingenkamp tot doorgangskamp (1939-1945)

In oktober 1939 werden de eerste bewoners verwelkomd. Het waren Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk, die in de maanden ervoor, vluchtend voor de vervolging in eigen land, een veilig heenkomen in Nederland hadden gezocht. In opdracht van de Nederlandse regering werden deze vluchtelingen in verschillende opvangkampen ondergebracht. Er moest nu, dit was de nieuwe wens van de regering, een centrale plek voor de opvang voor deze vluchtelingen komen. Een plek op de Drentse heide, op zo’n tien kilometer afstand van Assen, werd de nieuwe locatie voor een kamp dat onder de naam Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork bekend zou worden. Vluchtelingen, van jong

Links: De bouw van het vluchtelingenkamp. Op de achtergrond de woning van de directeur.

Boven: Bedden driehoog in een woonbarak.

Rechts: Een vertrekkend transport uit Hooghalen.

Tante Jo Polnaya

Van vrouw van een KNIL-soldaat naar zelfstandig ondernemer

Jo Polnaya-Souhuwat (1924) is inmiddels 97 jaar. Ze bracht dertien kinderen op de wereld. Drie zoons werden geboren in Indonesië. Twee daarvan overleden op zeer jonge leeftijd. Met de middelste van de drie zoons, Otis, vertrokken Jo en haar man Bantji 1951 naar Nederland. Bantji overleed in 2004. Jo heeft 19 kleinkinderen en 23 achterkleinkinderen en woont in Wijk 2, de tweede Molukse Buurt in Assen. Ze blikt terug op het vertrek uit Indonesië, het verblijf in voormalig kamp Schattenberg in Westerbork, de verhuizing naar Assen en de zeventig jaar die ze nu al in Nederland woont.

Voordat het gesprek begint, stelt tante Jo voor om in gebed te gaan. In de Molukse cultuur spreekt de tweede generatie Molukkers de eerste generatie met tante of oom aan. We gaan in gebed omdat een oudere dit vraagt en het waardeert, maar ook om het verloop van het gesprek te zegenen. Dit laatste komt naar voren in de volgende woorden van haar gebed: *“Kira Tuhan kasih Roh jang baik buat beta, supaja beta bisa kasih nasihat buat beta punja anak-anak, tjutju-tjutju, orang saudara samua – Wilt u, Heer, Uw Heilige Geest aan mij geven, zodat ik de juiste woorden kan geven aan mijn kinderen (ze beschouwt mij als interviewer ook als een van haar kinderen), kleinkinderen en al degenen die mij lief zijn.”*

In het gebed neemt zij als oudere haar verantwoordelijkheid om iedereen en ons gesprek te zegenen met al het goede.

Tangsileven

Tante Jo is geboren in Magelang, een stad in de provincie Oost-Java op het eiland Java in Indonesië. Ze heeft een Molukse vader, Johannes Souhuwat, en een Javaanse moeder genaamd Martha Inem. Martha was islamitisch. Door haar huwelijk met Johannes Souhuwat werd zij christen. Uit dat huwelijk zijn twee kinderen geboren: broer Wim en tante Jo zelf. Tante Jo verloor haar vader toen ze ongeveer zes maanden was. Het zou ongeveer tweeënhalf jaar duren voordat haar moeder een andere man trouwde. Jo's moeder hertrouwde met Jacob Pesurnay. Net als haar vader Johannes kwam Jacob uit het dorp Hutumuri op het Zuid-Molukse eiland Ambon en was hij KNIL-soldaat: een soldaat van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Uit dit tweede huwelijk zijn in totaal acht kinderen geboren, vier zoons en vier dochters. “Mijn ouwe heer”, gaat tante Jo verder, “is tijdens de RMS-periode gevangengenomen. Hij ging het Indonesische leger in en werd opnieuw soldaat, maar verdiende toen bar weinig.”

Gedurende de ‘tangsi’-periode, de periode dat hij in het militair kampement verbleef, leefde een KNIL-soldaat gescheiden van zijn vrouw en kinderen. Als dochter van een KNIL-soldaat woonde Jo dus samen met haar moeder, vader woonde niet thuis. “Zo waren de regels nu eenmaal”, zegt tante Jo. “Die werden je opgedragen en die volgde je gewoon op. Zo ging dat toen.” Ze herinnert zich het moment dat ze veertien was